

**VLAST, GRAĐANSTVO I SLOBODA:
OD POLITIČKE KONTINGENCIJE DO
TRANSFORMACIJE POLITIČKOG**

**POWER, CITIZENSHIP AND FREEDOM:
FROM POLITICAL CONTINGENCY TO
POLITICAL TRANSFORMATION**

Sažetak

U političkoj praksi demokratskih država ponekad je teško pomiriti interese građana i volju državne vlasti. Štaviše, nerijetko se događa svojevrsan paradoks, a producira ga pogrešno tumačenje prava na slobodu okupljanja i udruživanja koje demokratska vlast garantira građanima. Takvim kontroverznim poimanjem slobode okupljanja gubi se granica između nenasilnog aktiviteta i političkog nasilja u demokratskim režimima vlasti. To može inicirati nasilne proteste građana protiv državne vlasti. Kada građanska neposlušnost preraste u političko nasilje, uvijek je na djelu detroniziranje i propadanje demokratskog procesa. Zloupotreba prava na slobodu okupljanja može trajno destabilizirati politički poredak i producirati strah od nasilja depersonalizirane mase. Nasilne proteste građana u demokratskim državama često prikriveno režiraju konkurentne političke grupe kako bi realizirale svoje posebne zahtjeve ili iznudile smjenu izabrane vlasti i raspisivanje prijevremenih izbora. Međutim, političke partije više nisu suvereni reprezentanti volje građanstva u epohi policentrične politike, već se pojavljuju i drugi predstavnici partikularnih interesa građana kao akteri u političkom procesu. Javni aktivitet društvenih pokreta i interesnih grupa u savremenoj politici itekako je osnažio sveukupnu moć građana i proširio milje temeljnih političkih sloboda, ali je zato uveliko povećao antinomijsku napetost između potreba građanstva i volje vlasti.

Ključne riječi: državna vlast, građanstvo, sloboda, demokratija, političko ponašanje, građanska neposlušnost, političko nasilje, političke partije, interesne grupe, društveni pokreti

Summary

In political practice of democratic states at certain points it is difficult to reconcile the interests of the citizens and the will of the state government. Moreover, it often happens a kind of paradox, produced by misinterpretation of the right to freedom of assembly and association that democratic government guarantees its citizens. In such a controversial notion of freedom of assembly, the borders between non-violent activity and political violence in democratic regimes authorities are lost. It can spark violent protests of citizens against state authorities. When civil disobedience grows in political violence, it always leads to the decline of the democratic process. Abuse of the freedom of assembly can permanently destabilize the political order and produce the fear of violence by the crowd. Violent protests of citizens in democratic countries are often covertly directed by competing political groups in order to realize their particular demands or exact the dismissal of the elected government and bring an early election. However, in the era of poly-centric politics, we cannot regard political parties any longer as only sovereign representatives of the will of citizens, since there are other actors of political process which appear as representatives of particular interests of citizens.. The public activity of social movements and interest groups in contemporary politics has very much strengthened the overall power and influence of citizens and expanded the milieu of fundamental political freedoms, but – simultaneously- it has so greatly increased antinomical tension between the needs of the citizens and the will of the authorities.

Keywords: *state power, citizenship, freedom, democracy, political behavior, civil disobedience, political violence, political parties, interest groups, social movements.*

Uvodna analiza: O produkciji političkog straha

Stabilni politički režimi ne mogu postojati bez legitimne vlasti koja je produkt pristanka građana i većinske volje naroda. No, zahtjevi građanstva nisu uvijek kompatibilni sa političkom voljom vlasti u demokratskim državama. Takav antinomijski odnos vlasti i građana – ako se ne uspije riješiti nenasilnim metodama politike – može biti uzrok političkog konfrontiranja koje vodi u nasilno reguliranje konflikata i destabilizaciju demokratskog režima vlasti. Zavisno od oblika masovnog ponašanja, tj. od toga da li je riječ o okupljanju mase, publike, gomile ili, pak, agresivne rulje, protesti protiv vlasti mogu poprimiti – osim nenasilnih formi izražavanja neposluha – diferentne *konture nasilja*, a u najradikalnijim slučajevima mogu stremiti *nasilnom rušenju vlasti*. Tako da se, naprimjer, sloboda okupljanja i

udruživanja koju demokratska vlast treba garantirati građanima, u osnovi, može pojaviti kao producent *straha od masa*. S druge strane, ako demokratska vlast uskrati temeljne slobode građanima, onda takav aktivitet na nivou građanske egzistencije stvara *strah od vlasti*. Prema tome, ove dvije vrste *permanentnog političkog straha* predstavljaju *začarani politički krug* unutar kojeg funkcionira svaki režim vlasti. No, samo demokratski režimi vlasti mogu uspjeti staviti navedene političke strahove u *harmoničan odnos* – gdje se mogu pomiriti interesi građana i državne vlasti – koji neće proizvoditi političku destabilizaciju iako ovaj sukob ostaje, ustvari, i dalje u sferi *latentne prijetnje*. Usto, treba apostrofirati da su nerijetko protesti građana predvođeni, režirani i orkestrirani od *konkurentskih političkih struja* – kao što su opozicione političke partije, društveni pokreti i interesne grupe – koje im, zapravo, nalažu da uskrate legitimitet izabranoj državnoj vlasti te da je, uzmimo, masovnim i nasilnim protestiranjem prisile na *raspisivanje vanrednih izbora* ili, pak, na *odlazak s vlasti*.¹ Uprkos navedenim prijetnjama koje proistječu iz zloupotrebe nekih od temeljnih političkih sloboda, ipak, ne smije se zaboraviti da građani – u režimima razvijenih i stabilnih demokratija – moraju imati osigurano pravo da *nenasilno* izražavaju svoje nezadovoljstvo i neposluš spram državne vlasti – onda kada izgubi podršku i legitimitet naroda – pri čemu ne bi smjeli, recimo, *nasilno* protestirati i destabilizirati politički poredak zato što takav aktivitet, u pravilu, producira nesigurno *vanredno stanje* u politici.

Pored funkcionalnog doprinosa političkih stranaka, uzmimo, djelovanje *nestrukturiranih grupa* – u koje se ubrajaju različiti oblici neformalnog masovnog aktiviteta i društveni pokreti – pomoglo je i osnažilo borbu građana za stjecanje *političkih prava*. Usto, pojava interesnih grupa – kao *strukturiranih skupina* – omogućila je građanima da na znatno reprezentativniji način predstave svoje posebne interese u društvu. Brojni zakoni i politike u savremenim državama, zapravo, mijenjani su i usvajani upravo nakon uspostavljanja kontinuiranog pritiska strukturiranih i nestrukturiranih organizacija.² Štaviše, *organizirani utjecaj građanstva* na

¹ *Februarski protesti* protiv državne vlasti u Bosni i Hercegovini – dogodili su se u februaru 2014. godine – imali su karakter nasilnih protesta – oni su iz civilnih i nenasilnih formi protestiranja protiv izabrane vlasti konvertirani u brutalno političko nasilje – jer su postali prijetnja političkoj stabilnosti, neometanom funkcioniranju političkih institucija te, usto, sigurnoj i slobodnoj građanskoj egzistenciji. Transformacija markiranih protesta od nenasilnih u nasilne bila je u velikoj mjeri posredovana, po svemu sudeći, i prikrivenim utjecajem *konkurentskih* socijalnih i političkih grupa na nezadovoljne građane koji su činili nestrukturiranu masovnu skupinu na protestima.

² Tako, recimo, *društvene, političke i zakonodavne promjene* koje nastaju na ovaj način „mogu imati dalekosežne posledice. Na primer, nekad je bilo nezakonito pozivati na štrajk kolege sa radnog mesta, a štrajkovanje je bilo, više ili manje, strogo kažnjivo u mnogim

političku vlast, u osnovi, bio je presudan – ako analitički posmatramo *povijesnu dimenziju* novovjekovne politike – u donošenju *temeljnih povelja o ljudskim pravima i slobodama* koje su, zapravo, proširile milje *građanskih sloboda*. S obzirom da savremena politika počiva na *ustavnoj vladavini* i *aksiologiji konstitucionalizma*, demokratska egzistencija građana utemeljena je na lojalnom respektiranju i prihvatanju *političkih prava i obaveza*. Međutim, šta podrazumijevamo pod građanstvom u *modernoj demokratskoj politici* ili, pak, u epohi *ustavnih vlada* koje sakraliziraju *vladavinu zakona* kao temeljni politički princip?

Građani, interesne grupe i društveni pokreti: Vaninstitucionalna sfera politike

Građanstvo se blisko veže za pojam *državljanstva* zbog čega, u pravilu, podrazumijeva pripadnost državi. U ustavima savremenih država propisuju se *prava i obaveze građana* koje, u osnovi, čine *okvir* za političko djelovanje svakog pojedinca. Štaviše, u demokratskim državama strogo se normiraju dopušteni vidovi *institucionalnog* i *vaninstitucionalnog* aktiviteta građana.³ Ipak, ustavna i zakonska procedura – utemeljena na djelatnosti nomotehnike – ne može detaljno propisati i regulirati sve političke prakse što obično *zloupotrebjavaju* zainteresirani politički akteri. Međutim, da li to čini suštinu moderne demokratije, odnosno da li je ona predominantno zasnovana na *volji ljudi* ili, pak, na *volji zakona*?⁴ U savremenim predstavničkim

zemljama. Na kraju su, ipak, zakoni izmenjeni, pa je štrajk postao dozvoljena taktika za rešavanje problema između radnika i poslodavaca“ (Gidens, 2003: 440–441). Stoga djelovanje *nepolitičkih asocijacija* koje promoviraju neke univerzalne ciljeve ili, čak, reprezentiraju neke posebne interese, u pravilu, nema *alternative* jer daje nemjerljiv doprinos emancipaciji i demokratizaciji socijalne i političke sfere.

³ S tim u vezi, Patrice Canivez ističe da građanstvo pojedincu daje „pravni status, kojem su pridružena određena prava i dužnosti. Taj status ovisi o zakonima pojedine države, i može se reći da postoji onoliko tipova građana koliko i tipova država“ (Canivez, 1999: 13). U ovom političkom diskursu nedvosmisleno se tvrdi da je demokratska politika – čini je kontinuirana građanska participacija – nezamisliva bez lojalnog respektiranja ustavnih prava i obaveza kao temeljnih *političkih dužnosti*.

⁴ U istom znanstvenom diskursu daje se odgovor na ovo pitanje, pri čemu se, recimo, apostrofira da demokratija pretpostavlja „postojanje neke zajednice kojom upravljaju zakoni, koja je organizirana u institucije. Takvo institucionalno uređenje države možemo nazvati republikom ako se zasniva na *ustavu*. Tada se republika definira kao *struktura*, u kojoj se sve vlasti (zakonodavna, pravosudna, izvršna) međusobno nadziru, a nadzire ih i narod, pri čemu svi poštuju autoritet temeljnog zakona. Demokracija se od te strukture razlikuje kao *način vladanja*. Njezina karakteristična osobina je mogućnost, dana svakom građaninu koji je u

demokratijama dostignuti nivo građanskih prava, uzмимо, štiti se ustavom i zakonskim odredbama koje se izvode iz ustava. Stoga, predstavnička demokratija je – u normativnom razumijevanju – istovremeno *ustavna demokratija*. No, ko je stvarni predstavnik *volje građana* u savremenoj demokratskoj politici? Da li su to isključivo političke partije ili, pak, tu ulogu mogu imati i neke druge grupe i asocijacije?

Političke stranke obično čvrsto vezuju građane u članstvu – to znači da oni, u pravilu, moraju preuzeti članske obaveze – i, usto, obavezno učestvuju u političkom takmičenju zato što žele da osvoje i vrše vlast. No, unutar teorija pluralističke demokratije tvrdi se da *političke partije* ne bi smjele biti jedini *prijenosni mehanizam* – putem kojeg se *političke ideje* i *programi* prenose od građana do zakonodavne vlasti – u savremenoj politici. S tim u vezi, posebno se akcentira značaj *interesnih grupa*⁵ i *društvenih pokreta*⁶ u demokratskoj vladavini, političkom procesu i donošenju odluka. Članove neke interesne grupe, zapravo, povezuje samo *zajednički interes*, a njihova veza nestaje ostvarivanjem određenog interesa – zbog kojeg je, u pravilu, interesna grupa utemeljena i osnovana. I pojedinci koji su uključeni u djelatnost društvenih pokreta dijele neke zajedničke ciljeve koji ih povezuju – kao i kada djeluju u drugim oblicima masovnog ponašanja – ali oni u akcijama ovih velikih i uglavnom *nestrukturiranih grupa* u velikoj mjeri gube svoj subjektivitet,

punom posjedu svojih građanskih prava, da teži za preuzimanjem vladinih odgovornosti“ (Canivez, 1999: 163).

⁵ U odnosu na političke partije interesne grupe utječu – na različite načine i uz upotrebu raznolikih metoda – spolja na izabranu političku vlast. Političke partije imaju neka obilježja birokratije, dok se interesne grupe mogu pojmiti kao prilično konvencionalne organizacije koje *neformalno* utječu na sadržaj *javnih politika* (opširnije pogledati u: Peters, 2007). Interesna grupa, u osnovi, predstavlja „organizovano udruženje čiji je cilj uticanje na politiku ili na delovanje vlade. (...) Osim toga, obično su usredsređene na mali broj pitanja, odnosno zainteresovane su za poseban cilj ili interese određene grupe i retko imaju šire programe ili ideološka obeležja, koji se uglavnom dovode u vezu s političkim partijama. Interesne grupe razlikuju se od društvenih pokreta po tome što imaju formalniju organizaciju, ali nemaju formalno članstvo: otuda neki komentatori daju prednost neobaveznijem pojmu 'organizovani interesi'“ (Hejvud, 2004: 507).

⁶ Društveni pokreti spadaju – uz masu, publiku, gomilu i rulju – u *nestrukturirane društvene grupe*, ali se kod njih, usto, uočavaju „određeni strukturni elementi. Za socijalne pokrete može se reći 'da su oblici kolektivnog ponašanja koje želi promijeniti svijet', odnosno, da se radi 'o spontanoj velikoj grupi konstituiranoj na želji da pruži podršku nizu ciljeva ili vjerovanja, koji su zajednički članovima' (...). Psihološki gledajući, socijalni pokreti su napor velikog broja ljudi da kolektivno riješe neki problem za koji osjećaju da im je zajednički. Taj napor poprima oblike socijalnog pokreta, budući da određeno društvo ne pruža institucionalne okvire i mogućnosti za njihovo rješavanje. Socijalni pokreti mogu biti vrlo različiti po svom usmjerenju i sadržaju, a i po razini na kojoj dovode u pitanje postojeće odnose“ (Šiber, 1998: 188).

racionalnost i sposobnost kritičkog rezoniranja,⁷ tako da se interesne grupe od društvenih pokreta razlikuju i u strukturalnom pogledu, jer se ubrajaju u *strukturirane grupe*. Imajući sve navedeno u vidu, jasno se diferencira status i uloga građana unutar političkih partija, interesnih grupa i društvenih pokreta. Usto, način djelovanja interesnih grupa znatno se razlikuje, recimo, od aktiviteta političkih partija ili birokratskih organizacija.⁸ Uprkos tome interesne grupe, u pravilu, imaju ogroman utjecaj na *partijsku politiku* u demokratskim državama zato što putem *politike lobiranja* i *vanjskih pritisaka na vlast* žele zadovoljiti svoje političke ciljeve.⁹ Zbog metoda djelovanja često se postavlja pitanje da li je moguće praviti razlike između *interesnih grupa* i *grupa za pritisak* u modernoj politici. Iako neki teoretičari identificiraju neznatne razlike između interesnih grupa i grupa za pritisak, većina meritornih istraživača *organiziranih interesa* tvrdi da je grupa za pritisak, ustvari, samo jedan od *pojavnih oblika* interesne grupe.¹⁰

Interesne grupe rijetko predstavljaju široki spektar interesa, odnosno one, u prvom redu, zastupaju neki *poseban interes*. Prema cilju – za koji se zalažu – klasificiraju se na *protektivne grupe* – štite interese određenih ciljnih skupina u društvu kao što su radnici ili studenti – i *promotivne grupe* – više promoviraju neki poseban cilj nego što, ustvari, zagovaraju interese određene društvene grupe. Iako interesne grupe izvorno pripadaju sferi vaninstitucionalne politike, uzmimo, one mogu imati više izraženu *institucionalnu prirodu* – vlada ih smatra legitimnim predstavnicima određenih skupina u društvu, kao što su sindikalne i poslovne organizacije, i s njima se konsultira o pitanjima koja te grupe smatraju važnim i relevantnim – ili *vaninstitucionalno naličje* – vlada ih ne smatra legitimnim

⁷ To je posebno izraženo tokom, naprimjer, masovnih protestiranja antiglobalističkog i antikapitalističkog pokreta protiv neoliberalne globalizacije – takav aktivitet demonstriran je, uzmimo, 2017. godine u Hamburgu prilikom održavanja Samita G20 – ili tokom nekontroliranih protesta radničkog, ekološkog i antikorporacijskog pokreta.

⁸ Interesna grupa je, ustvari, svaka organizacija koja nastoji „utjecati na javnu politiku. Nasuprot političkoj stranci ili službenoj birokraciji, ona nije izravno uključena u upravljanje, ali su članovi i potencijalni članovi interesnih skupina suočeni sa sličnim problemima javnih dobara s kojima se suočavaju političari i birokrati“ (McLean, 1997: 75).

⁹ Tako se, recimo, nerijetko naglašava i ističe da za vrijeme mandata „na vlasti ili u oporbi, stranke 'oblikuju i modificiraju svoja načela pod bezbrojnim pritiscima organiziranih skupina građana, koje uglavnom djeluju izvan političkog sustava'. Takve skupine poznate su pod nazivom interesne skupine ili grupe za pritisak“ (Haralambos, Holborn, 2002: 594).

¹⁰ U američkoj politologiji, uzmimo, teško je identificirati „pokušaje jasnijeg razgraničenja političke interesne grupe i grupe za pritisak. Većina američkih politologa koja upotrebljava jedan ili drugi izraz izgleda da polazi s gledišta identičnosti interesne grupe i grupe za pritisak dajući tom pojmu sasvim određeno značenje. U Sjedinjenim Američkim Državama rašireno je shvaćanje da je grupa za pritisak 'organizirani pokušaj utjecaja na političke odluke vlade bez službenog ulaženja u izborno natjecanje“ (Deren-Antoljak, 1978: 672).

predstavnicima nekih bitnih organiziranih interesa u društvu, zbog čega se s njima uglavnom ne savjetuje – što, u pravilu, određuje njihov utjecaj i sveukupnu moć. Također, politički teoretičar Endru Hejvud napravio je atipičnu i jako široku klasifikaciju različitih vrsta skupina u društvu, od kojih samo jedna vrsta ima konvencionalna obilježja interesne grupe.¹¹ Preciznije rečeno, to su – u Hejvudovom poimanju – slijedeće skupine: *običajne* – ukorijenjene su u strukturi društva, pošto se njima pripada samim rođenjem, a ne uključivanjem, te u njih ubrajamo porodicu, pleme, kastu i etničku grupu – *institucionalne* – dio su vladinog aparata i pokušavaju da vrše utjecaj na njega i kroz njega, a to su, recimo, birokratija i vojska – i *asocijativne* – osnivaju ih građani koji se dobrovoljno ujedinjuju radi ostvarivanja zajedničkih i ograničenih ciljeva, a to su, zapravo, interesne grupe.

Posebno je važno akcentirati da interesne grupe imaju nenadoknadivu ulogu u *artikuliranju* različitih interesa i *mobiliziranju* građanstva.¹² Štaviše, interesne grupe – uz društvene pokrete – participiraju u *distribuiranju političke moći* u društvu, odnosno svojim aktivitetom pokušavaju ograničiti *ekspanzivni hegemonizam* političkih stranaka kao tradicionalnih aktera predstavničke demokratije. No, šta je stvarni motiv zbog kojeg se pojedinci priključuju interesnim grupama? Teoretičar Mankur Olson smatra da je ključna *motivacija pojedinca* – za priključenje nekoj interesnoj grupi i efektivno učešće u njenim aktivnostima – povezana s njegovim vjerovanjem da će dobiti neke povoljnosti i beneficije.¹³ Veliki utjecaj na djelatnost interesnih grupa može imati njihova *organizacijska struktura*. Ona može biti *unitarna* i *federalna*.¹⁴ Moć je kod *unitarnih interesnih grupa* uglavnom

¹¹ Pogledati u: Hejvud, 2004.

¹² Bolje rečeno, one nude mogućnost javnosti da artikulira i obznani „svoja stajališta stranci na vlasti i u slučajevima promijenjenih okolnosti ili izbivanja novih problema. Nadalje, interesne skupine mogu mobilizirati pažnju javnosti u pogledu pitanja koja smatraju da vlada zanemaruje ili im posvećuje nedovoljno pažnje. Tako britanska interesna skupina nazvana Shelter privlači pažnju javnosti i vlasti na problem beskućnika, dok *Animal Liberation Front* vodi kampanju za zaštitu prava životinja. Klasični pluralisti drže da u zapadnim demokracijama mnoštvo skupina predstavlja i reflektira stajališta svih segmenata društva i svih nijansi političkih stajališta. Tako svatko tko smatra da vlast zanemaruje određena pitanja, može osnovati grupu za pritisak sa željom da ispravi nedostatak u funkcioniranju demokratskog sustava“ (Haralambos, Holborn, 2002: 595).

¹³ Detaljnije se informirati u: Olson, 2009.

¹⁴ S tim u vezi, potrebno je apostrofirati slijedeće: „Po unitarnom strukturnom modelu moć leži u nacionalnom štabu organizacije. Ne postoje interventni dijelovi grupe, a ako ih ima oni odgovaraju direktno nacionalnom štabu. Unitarna struktura pospješuje koheziju grupe. Ako grupu čine uzgajivači pšenice ili zubari, sličnost interesa je olakšana unitarnim okvirom organizacije. (...) Duge grupe su organizovane na federalnim principima, sa lokalnim ograncima koji čine bazu nacionalne organizacije. Federalni princip ima tendenciju da podijeli grupu duž geografskih linija. Ovo je posebno važno kada su interesi bazirani na

skoncentrirana u *rukovodnom centru*, dok je, recimo, kod *federalnih interesnih grupa* moć, u pravilu, *disperzirana*. Unitarne interesne grupe su obično mnogo kohezivnije i stabilnije od federalnih interesnih skupina.

Ipak, ne postoji saglasnost oko *praktičnog značaja* interesnih grupa u savremenoj politici. Zbog toga je moguće govoriti o njihovim *prednostima* i *manama*. Argumenti koji se navode *u korist interesnih grupa* su slijedeći: artikuliranjem interesa i zastupanjem gledišta koja zanemaruju političke partije jačaju reprezentaciju i utječu na vladu u periodu između izbora; podržavaju raspravu, čime doprinose nastajanju bolje obaviještenog i obrazovanijeg biračkog tijela i poboljšanju kvaliteta javne politike; proširuju političku participaciju, jer nude alternativu konvencionalnoj partijskoj politici i daju šansu običnim građanima za djelovanje; kontroliraju vladu i štite slobode pošto ograničavaju državu snažnim i zdravim civilnim društvom; doprinose održavanju političke stabilnosti tako što osiguravaju kanal za komunikaciju između vlade i naroda, čime se zahtjevi građanstva usaglašavaju sa voljom vlasti. Također, moguće je identificirati slijedeće argumente *protiv interesnih grupa*: doprinose političkoj nestabilnosti pošto jačaju glas bogatih i privilegiranih, odnosno onih koji imaju pristup finansijskim, obrazovnim, organizacionim i drugim resursima; izazivaju društvene i političke podjele, jer su zainteresirane za posebno, a ne opće dobro te, usto, zastupaju interese manjine nasuprot interesima društva kao cjeline; imaju nelegitimnu moć, jer njihove vođe – za razliku od političara – nisu odgovorne javnosti, a njihov utjecaj zaobilazi proces predstavljanja; teže da politički proces učine zatvorenim i tajnim zato što utječu na pregovore i sporazume koji ne podliježu kontroli javnosti; vladanje društvom čine otežanim i nemogućim, pošto stvaraju mnoštvo organiziranih interesa koji mogu da blokiraju vladine inicijative i onemogućće implementaciju njene politike.¹⁵ Dakle, moguće je govoriti o *konstruktivnom* i *destruktivnom* utjecaju interesnih grupa na politički sistem i demokratski proces što, u osnovi, najviše zavisi od *vrste*, ali i *misije* interesnih grupa.

Društveni pokreti predstavljaju najsnažniji oblik kolektivnog ponašanja koji je relativno dugotrajan, ima jasan program i cilj te, usto, predstavlja zajedničko nastojanje većeg broja ljudi da riješe određeni problem. *Kumulativni utjecaj* izazova i rizika – u doba globalizacije koja je redefinirala naš odnos prema prostoru i vremenu – proizvodi kod ljudi

geografskim osnovama. Tako na primjer Američki farmerski biro može očekivati da njegovi ogranci u Nebraski i Kansasu imaju drugačije interese od onih u Džordžiji ili Južnoj Karolini“ (Hajneman, 2004: 145).

¹⁵ Prednosti i mane interesnih grupa su navedene i analitički rekonstruirane prema: Hejvud, 2004.

osjećaj da gube kontrolu nad svojim životima u uvjetima brzih promjena što, u osnovi, stvara potrebu za njihovim zajedničkim djelovanjem. Ubrzan razvoj *informacijskih tehnologija* potpomagao je u velikoj mjeri djelovanje društvenih pokreta.¹⁶ Komuniciranje putem *internetskih mreža*, u osnovi, socijalizira veliki broj građana o svakodnevnim problemima – na lokalnom, nacionalnom i globalnom nivou – odnosno producira kod njih potrebu da izraze *masovni protest* protiv takvog stanja, tako da je *elektronska* ili, pak, *internetska demokratija* itekako zaslužna za *ekspanziju sveukupne moći* društvenih pokreta.¹⁷ Ona je dala snažan podsticaj djelovanju društvenih pokreta i planetarnom širenju njihovih ideja.

No, u kojoj mjeri moderni društveni pokreti koriste *informacijske tehnologije* u implementiranju svojih ciljeva? Neki novi društveni pokreti – kao što su, recimo, *antiglobalizacijski* i *alterglobalizacijski pokreti* – privukli su pažnju građana u različitim dijelovima svijeta upravo funkcionalnom upotrebom informacijske tehnologije.¹⁸ Bez upotrebe informacijskih tehnologija, zapravo, djelatnost ovih pokreta ostala bi u *sjeni provincijske politike*, odnosno ne bi bila *planetarno poznata*. Svaki novi društveni pokret nužno

¹⁶ *Internet* je primarni instrument različitih društvenih pokreta – putem njega djeluju, šire svoje ideje i ostvaruju ciljeve – mada su „mobilni telefoni, faksovi i satelitsko emitovanje programa doprineli njihovoj evoluciji. Jednostavnim pritiskom na dugme, lokalni događaji postaju poznati celom svetu. Aktivisti od Japana do Bolivije mogu preko interneta da razmenjuju iskustva i izvore informacija, kao i da koordiniraju akcije. Ova poslednja dimenzija – mogućnost koordiniranja političkih kampanja – za vlade predstavlja glavni razlog zabrinutosti, a glavnu inspiraciju za učesnike društvenih pokreta. U protekloj deceniji, broj 'međunarodnih društvenih pokreta' naglo je porastao širenjem interneta. Od globalnih protesta u cilju otpisivanja dugova zemljama Trećeg sveta, do zabrane nagaznih mina (što je kulminiralo Nobelovom nagradom za mir), internet se pokazao kao nenadmašno sredstvo za ujedinjenje protestanata van nacionalnih i kulturnih granica. Neki smatraju da u informacijskom dobu prisustvujemo 'migraciji' moći od nacionalnih država prema novim nevladinim savezima i koalicijama“ (Gidens, 2003: 442).

¹⁷ S tim u vezi, ističe se da u doba globalizacije udruženo djeluju „dve najuticajnije sile u savremenom društvu – informacijska tehnologija i društveni pokreti – i to sa iznenađujućim rezultatima. U informacijskom dobu u kojem živimo, društveni pokreti širom planete u stanju su da se povežu u ogromnu mrežu koja obuhvata nevladine organizacije, verske i humanitarne grupe, udruženja za ljudska prava, zastupnike prava potrošača, aktiviste za zaštitu životne sredine i ostale koji vrše različite kampanje u javnom interesu. Ove elektronske mreže imaju na raspolaganju dosad nepoznatu mogućnost da reaguju neposredno nakon događaja, da dobiju pristup izvorima informacija i da ih međusobno razmenjuju, kao i da vrše pritisak na korporacije, vlade i međunarodne organizacije u okviru strategija svojih kampanja. Masovni protesti protiv Svetske trgovinske organizacije u Sijetlu, na primer, organizovani su velikim delom zahvaljujući elektronskim mrežama na Internetu“ (Gidens, 2003: 442).

¹⁸ Tako je, uzmimo, moguće konstatirati da „meksički Zapatista pobunjenici ili japanski kult Aum Šinrikjo koriste medije kako bi svetu poslali poruke o uticaju globalizacije i ispoljili svoju ogorčenost zbog gubljenja kontrole nad sopstvenom sudbinom“ (Gidens, 2003: 442).

koristi informacijsku tehnologiju – samouvjereno tvrdi Manuel Kastels – za efikasnije organiziranje svoje infrastrukture.¹⁹ Drugim riječima, *protivnici* globalizacije, korporacijskog imperijalizma i slobodne trgovine, u osnovi, vješto koriste informacijsku tehnologiju – kao što je *pokret za alterglobalizaciju* u nekim državama Južne Amerike – kako bi skrenuli pažnju svjetske javnosti, međunarodne politike i lokalnih vlasti na probleme koje producira neoliberalna globalizacija.²⁰ Međutim, treba naglasiti da neki od najvažnijih društvenih pokreta u savremenom svijetu imaju itekako izražen *nacionalistički karakter* što, zapravo, daje *negativan ton* njihovoj političkoj djelatnosti.

Moguće ih je diferencirati – prema tematici koju problematiziraju – na *globalne* i *parcijalne društvene pokrete* te, usto, itekako je reprezentativna podjela na *klasične* i *nove društvene pokrete*, a razlika se određuje, u pravilu, na osnovu vremenskog perioda u kojem su se pojavili.²¹ Najznačajniji novi pokreti su *mirovni, ekološki, studentski, antinuklearni, antiglobalistički, antikorporacijski* ili, pak, *neofeministički pokret*. Njihov nastanak dovodi se u vezu s činjenicom da je *politička moć* u savremenim, odnosno *postindustrijskim društvima* sve više disperzirana.²² Unutar ovog političkog pristupa konstatira se da je, naprimjer, *tradicionalna politika* – zasnovana je izvorno na klasnim razlikama – već odavno zamijenjena *novom politikom* koja počiva na – nedvosmisleno ističu teoretičari *agonističke demokratije* – koncepciji *demokratskog pluralizma*.

¹⁹ Preciznije rečeno, da ne postoje internet i drugi savremeni informacijsko-komunikacijski kanali „Zapatista pobunjenici, na primer, ostali bi tek jedan izolovani gerilski pokret u južnom Meksiku. Umesto toga, nakon nekoliko sati od oružanog ustanka u organizaciji tog pokreta, januara 1994. godine, preko interneta je usledila podrška pokretu od strane pristalica iz zemlje i inostranstva, koji su osudili brutalnu represiju protiv pobunjenika. Zapatisti su koristili telekomunikacije, video tehnologiju i intervju na televiziji kako bi iskazali svoje protivljenje trgovinskoj politici, odnosno sklapanju Severnoameričkog sporazuma o slobodnoj trgovini (NAFTA), koji je još više onemogućio siromašne Indijance u oblastima Oksaka i Čiapas da osete bar neke blagodeti globalizacije. Zahvaljujući delovanju aktivista na internetu, pobunjenici su iznudili pregovore s meksičkom vladom i skrenuli pažnju međunarodne javnosti na štetne posledice slobodne trgovine po domorodačku populaciju“ (Gidens, 2003: 442–443).

²⁰ O djelovanju ovih pokreta detaljnije pročitati u: Fejzić, 2016.

²¹ U odnosu na *klasične*, recimo, *novi društveni pokreti* – razvili su sasvim nove oblike političkog aktivizma – imaju „organizacionu strukturu koja naglašava decentralizaciju i participativno donošenje odluka (...). Otuda, oni vode politiku koja se ponekad naziva 'nova politika'. Ona odbacuje 'ustanovljene' partije, interesne grupe i procese predstavljanja zarad inovativnijih i teatralnih vidova politike protesta. Najizrazitiji primeri su takozvana bitka u Sijetlu 1999, u kojoj su se masovne demonstracije protiv Svetske trgovinske organizacije izrodile u nasilne sukobe policije i grupe demonstranata, kao i drugi slični 'antikapitalistički' ili 'antiglobalistički' protesti, na primer u Pragu 2000. i Đenovi 2001“ (Hejvud, 2004: 532).

²² Pogledati opširnije o metodama djelovanja nekih novih pokreta u: Grubačić, 2003.

Prema tome, veliki značaj u političkom odlučivanju i kreiranju politika u savremenim demokratijama imaju – uz političke partije – nestrukturirane skupine – kao što su masovne asocijacije i društveni pokreti – i strukturirane grupe – poput različitih interesnih grupa kao što su, uzimimo, poslovne interesne grupe, sindikati i poljoprivredni lobiji. Dok političke partije žele pobijediti na izborima i učestvovati u formiranju vlasti, organizirani interesi i društveni pokreti žele, u pravilu, utjecati – izvan institucija vlasti i mimo izborne procedure – na proces stvaranja, donošenja i implementiranja politika. Moć interesnih grupa i društvenih pokreta ekspanzivno raste, ustvari, na štetu političkih partija koje su – tokom posljednjih nekoliko decenija – izgubile ulogu *suverenog reprezentanta* volje naroda. Za slobodniju građansku egzistenciju i participaciju poseban značaj ima *pravo na slobodu okupljanja i udruživanja* – predviđeno je obično već u preambulama *demokratskih ustava* – koje sve demokratske države garantiraju građanima što je, recimo, u velikoj mjeri pospješilo njihovo nastojanje da na različite načine učestvuju u političkom procesu i donošenju odluka, tako da, uzimimo, osim što interese građana u institucijama vlasti reprezentiraju političke stranke, njihove potrebe sve više promoviraju i vaninstitucionalni subjekti politike, a to su, u prvom redu, različite interesne grupe i društveni pokreti.

Sloboda okupljanja i udruživanja: Temeljna pretpostavka demokratske politike

Pravo građana na *slobodu okupljanja i udruživanja* pripada miljeu *temeljnih političkih sloboda*, odnosno od vitalnog je značaja u *pluralističkim demokratijama*. Bez navedenih oblika slobode, u osnovi, ne može postojati *istinska demokratija*. Vlast u demokratskim državama mora uvažiti, osigurati i prihvatiti pravo građana da se slobodno okupljaju i izražavaju svoje protivljenje ili, pak, u nekim slučajevima podršku izabranoj vladi.²³ Stoga, neometana mogućnost okupljanja i udruživanja građanstva čini *suštinu demokratske vladavine*, bez čega bi, ustvari, bilo besmisleno govoriti o

²³ U svim demokratskim društvima građanima mora biti omogućeno da se „okupe i izraze, diskutiraju i zaštite svoje zajedničke interese. Sloboda okupljanja i udruživanja omogućava razvoj civilnog i političkog društva, daje prostor ljudima da izraze različita viđenja, vrijednosti ili interese i pruža mjesto da se takva viđenja, vrijednosti i interesi čuju. Zaštita i održavanje ovih sloboda predstavlja temelj postojanja i djelovanja niza organizacija, uključujući sindikate, nevladine organizacije, političke stranke, privredne komore, udruge stambenih četvrti i mnoge druge“ (McBride, Kitching, Avetisyan, 2007: 7).

vladavini naroda. Drugim riječima, bez slobodnog i autonomnog građanskog aktiviteta – podrazumijeva zakonski osiguranu mogućnost da građani mogu *direktno* i *indirektno participirati* u političkom procesu – nije moguće govoriti o postojanju vladavine koja je utemeljena na *volji naroda*.

U nekim demokratskim državama – u većini slučajeva tamo gdje demokratija ima još uvijek *tranzicijski karakter* – nerijetko se otvoreno krši pravo građana na slobodu okupljanja i udruživanja. Tu je na djelu permanentni sukob između *autoritarnih* i *demokratskih tendencija*. Ipak, državna kontrola nad medijima i ograničena sloboda javnog okupljanja su, u osnovi, najveći problem tranzicijskih država.²⁴ Štaviše, nisu sve grupe u tranzicijskim državama tretirane na jednak način jer, navodno, neke od njih mogu destabilizirati politički sistem i demokratski proces. Iako je riječ o povezanim i bliskim oblicima prava koje ima građanstvo u savremenim demokratijama, potrebno je jasno diferencirati *pravo na slobodu udruživanja* od *prava na slobodu okupljanja*.²⁵ Pod slobodom udruživanja podrazumijeva se pravo građana da – radi postizanja određenog cilja – mogu osnovati neku grupu ili organizaciju te, usto, da mogu pripadati takvim skupinama.²⁶ Važno je apostrofirati da se *udruženje* razlikuje od *okupljanja* osoba željnih zajedničkog druženja.²⁷ Bolje rečeno, udruženja imaju trajnu i stabilnu

²⁴ Tako se, recimo, u ovom kontekstu obično naglašava da su izbori u tim državama postali „manje ili više poštenji, kao glavni opšti problemi ostaju kontrola medija od strane vlasti kao i ograničenje slobode javnog okupljanja. Vlasti tih zemalja paradigmatično smatraju da je demokratija ostvarena legalizovanjem snaga kojima je u doba komunizma bilo onemogućeno delovanje, npr. ultranacionalistima i religioznim fundamentalistima, dok se priznavanja ljudskih prava seksualnim manjinama i dalje negira uz postojanje širokog političkog konsenzusa. Homofobija je javni stav širokog političkog dijapazona, od krajnje desnice do umerenog političkog centra“ (Mršević, 2009: 316).

²⁵ Navedena prava regulirana su članom 11. *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*. Dakle, ova *konvencija* štiti dva međusobno „povezana, komplementarna, ali ipak različita prava: (i) pravo na slobodu mirnog okupljanja i (ii) pravo na slobodno udruživanje sa drugima. Ova prava su komplementarna u smislu da svako pravo doprinosi ostvarenju drugog prava. Na primjer, pravo na demonstracije ne bi bilo djelotvorno ukoliko pojedinci/ke ne bi imali/e mogućnost udruživanja i organiziranja protesta. Komplementarna priroda ovih prava ogleda se u njihovom jedinstvenom reguliranju u Konvenciji, kao i njihovoj tijesnoj vezi u drugim međunarodnim instrumentima zaštite ljudskih prava“ (McBride, Kitching, Avetisyan, 2007: 6). *Evropski sud za ljudska prava* ima nadležnost da presuđuje u slučajevima povrede spomenute *konvencije*.

²⁶ Pravo na slobodu udruživanja osigurava građanima mogućnost da mogu „osnivati i učlaniti se u udruge, političke stranke, vjerske zajednice, sindikate, udruge poslodavaca, trgovačka društva i razne druge oblike udruživanja“ (Mataga, 2006: 9).

²⁷ Svako udruženje, u pravilu, ima „institucionalni karakter tj. određeni stupanj organiziranosti (organizacijske izgrađenosti) i trajnosti (stabilnosti) kojim se razlikuje od neformalnih društvenih tvorevina odnosno zajednica prolaznog karaktera čija je zaštita također zajamčena (...) pravom na slobodu mirnog okupljanja“ (Mataga, 2006: 9–10).

organizacijsku strukturu – to su grupe ili organizacije koje imaju *formalna obilježja*, ali ne moraju imati i *formalan status* – dok, recimo, masovna okupljanja građana uglavnom imaju *neformalan karakter*. Oba navedena temeljna politička prava pojedinaca u demokratskim režimima vlasti, tj. i *pravo na slobodu mirnog okupljanja*, ali i *pravo na slobodno udruživanje sa drugima*, u osnovi, značajno reguliraju i određuju – doduše na različit način – politički odnos građana i državne vlasti.

Nijedna država ne bi smjela bez valjanog razloga zabraniti slobodu okupljanja ili, čak, slobodu udruživanja nekom udruženju tako što, uzmimo, proglašava njegove ciljeve nezakonitim, odnosno nedopuštenim.²⁸ Naprotiv, svaka demokratska vlast ima dužnost da aktivno štiti mirna javna okupljanja, odnosno da osigura mehanizme njihove zaštite. Stoga, političke partije, interesne grupe i društveni pokreti koji vode političku borbu u skladu s principima nenasilja i građanskog neposluha uživaju, u pravilu, protekciju *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*. No, protivustavne, antidemokratske te, usto, nasilne grupe i organizacije nisu obuhvaćene ovom *konvencijom*.²⁹ Ipak, da bi se neki javni aktivitet mogao okarakterizirati kao opasan i nasilan, potrebno je imati validne *programske* i *praktične dokaze* protiv neke asocijacije građana, odnosno bez toga se ne može nekome dati *antidemokratska etiketa* i onemogućiti *javno djelovanje*.

²⁸ Sloboda okupljanja i udruživanja podrazumijeva da svako ima „pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja sa drugima, uključujući pravo osnivati sindikate i pristupati im radi zaštite svojih interesa. (...) Ne mogu se postavljati nikakva ograničenja ostvarivanju tih prava, osim onih koja su propisana zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa državne sigurnosti ili javnog reda i mira, radi sprečavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i slobode drugih. Ovaj članak ne zabranjuje da se nameću zakonska ograničenja u ostvarivanju tih prava pripadnicima oružanih snaga, policije ili državne uprave“ (McBride, Kitching, Avetisyan, 2007: 6). Prema tome, navedena *konvencija* je prilično efikasno i detaljno regulirala pravo na slobodu mirnog okupljanja i pravo na slobodu udruživanja građana, čega bi se države, u osnovi, trebale obavezno pridržavati kako bi zaštitile i unaprijedile kvalitet demokratskog procesa.

²⁹ Tako se, naprimjer, politička partija čiji lideri potiču „na nasilje ili se zalažu za politiku koja odbacuje demokraciju, ili je usmjerena na njezino uništenje ili uništenje prava i sloboda priznatih u demokratskom društvu, ne može oslanjati na Konvenciju u nastojanju da se zaštititi od sankcija koje su joj zbog toga nametnute. Prilikom određivanja ciljeva udruženja za potrebe članka 11. Konvencije Sud ne uzima u obzir samo njegov službeni program, ime ili izjave njegovih lidera. (...) Pritom je bitno ustanoviti je li bilo poziva na upotrebu nasilja, pobunu ili bilo koju drugu aktivnost koja se može smatrati odbacivanjem demokratskih načela. U predmetu *Ujedinjena komunistička partija i ostali protiv Turske* Sud je odbio argument države da su izbor imena stranke i izjave njezinih lidera predstavljali prijetnju demokraciji“ (Mataga, 2006: 16–17).

Ipak, državama je dopušteno da slobodu udruživanja *ograniče* pod određenim i unaprijed definiranim okolnostima: kada je to propisano zakonom, kada to ima legitiman cilj i kada je to nužno u demokratskom društvu. Sva tri uvjeta moraju biti *kumulativno* ispunjena, odnosno ako samo jednom od njih nije udovoljeno, riječ je o povredi apostrofirane *konvencije*. No, iako se utvrdi da je ograničenje slobode udruživanja bilo *zakonito*, Evropski sud utvrđuje da li je imalo *legitiman cilj*, a dovoljno je ispuniti jedan od ciljeva. U osnovi, slobodu udruživanja moguće je ograničiti ako je to u interesu: državne sigurnosti ili javnog reda i mira, sprečavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja ili morala te, na kraju, zaštite prava i sloboda drugih. Nakon svega se, uzmimo, propituje da li je ograničenje slobode udruživanja bilo *nužno*.³⁰

Međutim, šta sve podrazumijeva *sloboda okupljanja* kao jedno od temeljnih političkih prava? Navedena *konvencija* – u pogledu definiranja slobode okupljanja – štiti i *privatne skupove* građana, ali i *skupove na javnim mjestima* te, usto, i *formalna*, ali i *neformalna* okupljanja masa.³¹ No, zaštićena su, u pravilu, samo *mirna okupljanja*. Štaviše, mirna okupljanja *kratkotrajnog karaktera* su zaštićena kao posebno pravo na slobodu okupljanja. Ipak, strogo se osuđuju okupljanja građana na kojima se demonstriraju *nasilničke namjere* koje, u pravilu, dovode do izazivanja nereda.³² Sloboda okupljanja građana mora biti zaštićena čak i od nasilničkih namjera *kontrademonstranata* koji se, također, mogu pozivati na slobodu okupljanja. Već spomenuta *konvencija* dopušta državama-ugovornicama da *zakonito ograniče* pravo na slobodu okupljanja i udruživanja određenim kategorijama ljudi – kao što su, recimo, pripadnici oružanih snaga, policije i državne uprave. Treba posebno naglasiti da nije dovoljno da sloboda mirnog okupljanja u demokratskim režimima vlasti bude samo predviđena ustavom i zakonima ili, preciznije rečeno, ta mogućnost mora biti zagarantirana i

³⁰ Detaljnije se informirati u: Mataga, 2006, McBride, Kitching, Avetisyan, 2007.

³¹ S tim u vezi, treba posebno apostrofirati da okupljanje predstavlja „društvo više osoba okupljenih radi nekog zajedničkog cilja, na primjer, radi sastanka ili javnih demonstracija. Sloboda okupljanja se prema članku 11. Konvencije široko tumači i njome je obuhvaćeno organiziranje i sudjelovanje u marševima ili procesijama, statičnim skupovima, ili sjedenjima, kako na javnim, tako i privatnim događajima, bilo formalnim ili neformalnim“ (McBride, Kitching, Avetisyan, 2007: 12).

³² Štaviše, javne demonstracije i kada namjere demonstranata nemaju *nasilničke tendencije* mogu „predstavljati prijetnju javnom redu, ukoliko kontra demonstranti/ce, također, zahtijevaju svoje pravo na slobodu okupljanja. U takvim okolnostima Sud smatra da država ima pozitivnu obavezu zaštititi one koji/e koriste svoje pravo na slobodno okupljanje od prijetnje kontra-demonstracija“ (McBride, Kitching, Avetisyan, 2007: 14).

ostvariva u političkoj praksi.³³ Javna okupljanja mogu se općenito diferencirati na *statična* i *pokretna*. Oba navedena oblika javnih okupljanja su, ustvari, u skladu s pravom na slobodu mirnog okupljanja građana, ali uz uvjet da nisu nasilna, agresivna i destruktivna. Međutim, s obzirom da se različite akcije građana mogu svrstati pod pravo na slobodu mirnog okupljanja, uzimimo, itekako je izražena mogućnost za njegovu *zloupotrebu*.³⁴ Zbog toga svaki oblik masovnog ponašanja građana koji je distanciran od normativnog poimanja prava na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja sa drugima, u osnovi, predstavlja manifestnu prijetnju demokratiji.

Zaključna razmatranja: O paradoksima savremene demokratije

Iako je distinkcija između *mirnog* i *nasilničkog okupljanja* jasno utvrđena, u političkoj praksi demokratskih država nerijetko se događa, naprimjer, da *mirni protesti* prerastu u *nasilne demonstracije* protiv vlasti. S tim u vezi, najveći problem predstavlja miješanje političkih partija, interesnih grupa i društvenih pokreta u demonstracije građana protiv vlasti, a uglavnom žele na ovaj način iznuditi političke promjene koje korespondiraju s njihovim partikularnim ciljevima. Štaviše, iako je *Venecijanska komisija* prilično detaljno regulirala milje stranačke politike u demokratskim državama, ipak, neke političke partije svjesno krše njene instrukcije, odnosno ponašaju se

³³ Prema tome, *sloboda mirnog okupljanja*, zapravo, ne podrazumijeva da to pravo građana „postoji kao takvo, već treba i praktično da bude omogućeno da se uživa bez ometanja. Samo je mirno okupljanje zaštićeno slobodom okupljanja pa je stoga potrebno definisati šta u praksi u stvari znači 'mirno okupljanje'. Okupljanje treba da bude označeno kao mirno pre svega ukoliko njegovi organizatori imaju mirne namere. Ovo treba da bude pretpostavljeno osim ukoliko ne postoji prinuda i očigledni dokazi da će oni koji organizuju određeni događaj ili učestvuju u njemu sami koristiti, zastupati ili podstaći direktno nasilje. Učešće u mirnom javnom okupljanju mora takođe biti dobrovoljno i to je jedan od preduslova za postojanje mirnog okupljanja. Vrlo je važno napomenuti da izraz 'mirno' treba tumačiti i tako da obuhvata ponašanje koje može da smeta onima koji se ne slažu sa idejama i tvrdnjama koje okupljanje promovise ili ih vređa, pa čak i ponašanje koje namerno sprečava ili opstruira aktivnosti trećih lica. Okupljanja kod kojih postoji čisto pasivan otpor ili blokade sedenjem, treba takođe okarakterisati kao mirne“ (Mršević, 2007: 13).

³⁴ *Slobodom javnog okupljanja* obuhvaćene su, u pravilu, mnoge aktivnosti građana i nezadovoljnih masa „uključujući i statična okupljanja kao što su štrajkovi, sastanci, grupne akcije, javni govori, mitinzi, sedeći protesti, demonstracije sa zauzimanjem nekog mesta, ali i pokretna okupljanja, demonstracije sa kretanjem, npr. parade, sahrane, venčanja, hodočašća i konvoji“ (Mršević, 2007: 14).

protivno njenim preporukama kako bi sebi priskrbile neku korist.³⁵ U takvim slučajevima interesi građana, vaninstitucionalnih aktera politike i institucionalnih subjekata političkog procesa obično nisu kompatibilni što se može, uzмимо, direktno reflektirati na političku stabilnost države. Zbog toga je moguće konstatirati da pravo na slobodu okupljanja i udruživanja ima izraženu *antinomijsku strukturu*, odnosno to pravo ima *bumerang efekt*. Naime, sloboda okupljanja i udruživanja koju vlast garantira građanima – u određenim slučajevima kao, recimo, kada se manipulira građanima okupljenim u masu koja demonstrira – može se, zapravo, pretvoriti u *slobodu nasilnog protestiranja* protiv vlasti. Takvo političko ponašanje ima tendenciju da *državu reda* transformira u *državu nereda*, odnosno da *demokratiju* zamijeni *anarhijom* ili, pak, da *volju zakona* nadomjesti *voljom ljudi*. Drugim riječima, navedena politička prava i slobode – s jedne strane – mogu biti u funkciji *izgradnje stabilne demokratije*, dok, recimo, to može biti – s druge strane – uzrok *erozije* i *urušavanja demokratskih režima vlasti*.

Vaninstitucionalna sfera politike predstavlja prostor kojim autonomno dominiraju *interesne grupe* i *društveni pokreti*. Ponašanje građana – okupljenih u depersonaliziranu masu – na skupovima koje režiraju interesne grupe i društveni pokreti ima ponekad *devijantne tendencije* ili, bolje rečeno, obilježja koja prate *masovno ponašanje*. Interesne grupe nerijetko se pojavljuju kao *glavni organizatori* masovnih okupljanja građana – na kojima manipuliraju njihovim opredjeljenjima i potrebama – u cilju promoviranja nekih *partikularnih interesa* koje, u pravilu, pokušavaju predstaviti kao *opći interes* građana. Dakle, u ovom slučaju se *posebni interesi* promoviraju na štetu *općeg interesa*, što može reducirati potencijal demokratske politike. Usto, interesne grupe su sklone – posebno one koje posjeduju ogromnu finansijsku moć – *kupovini političkog utjecaja* ili, pak, *lobiranju* – u čemu ih je, ustvari, teško nadmašiti u savremenoj politici – a takav aktivitet obično

³⁵ Djelatnost političkih partija u demokratskim režimima vlasti ocjenjuje i prati *Evropska komisija za demokratiju putem prava* ili, pak, *Venecijanska komisija*. Ona je donijela instrukcije i smjernice „o pitanju financiranja političkih stranaka, zabrane političkih stranaka i primjene analognih mjera o zakonima koji se odnose na političke stranke i napravila izvještaj o osnivanju, organizaciji i aktivnostima političkih stranaka. Smjernice Venecijanske komisije definiraju područje primjene prava na slobodu političkog udruživanja, što obuhvaća slobodu zauzimanja političkog mišljenja i primanja odnosno razmjene informacije bez miješanja javne vlasti, bez obzira na granice“ (McBride, Kitching, Avetisyan, 2007: 21). Tako se, naprimjer, ne preporučuje da se mijenja i revidira *izborna regulativa* u godini kada se provode *izbori*, ali neke političke partije u tranzicijskim državama – kada to, recimo, korespondira sa interesima etnokratskih elita – svjesno ignoriraju ovu preporuku.

producira antidemokratske posljedice i štete.³⁶ Ni djelatnost društvenih pokreta nije uvijek na tragu *zaštite i promocije javnog dobra* – iako je to njihova *normativna misija* – već je, zapravo, okupirana afirmiranjem i promoviranjem *parcijalnih interesa* u društvu. Njihovo *protudemokratsko djelovanje* obično uključuje i *zloupotrebu volje naroda* – uz čiju pomoć pokušavaju implementirati neke pragmatične ciljeve – koja je u takvim slučajevima predmet manipulacije, hipnotiziranja i zavođenja. Takav odnos društvenih pokreta prema građanima, naprimjer, može *reducirati* njihovo pravo na slobodu okupljanja i udruživanja, dok, s druge strane, takvo djelovanje, u pravilu, *producira* kod državne vlasti strah od nezadovoljne mase.

Doba savremene ili, pak, neoliberalne politike prepoznatljivo je po *slabljenju partijskih identiteta* – manifestira se kao reducirana privrženost građana političkim partijama – i *antipolitici* – iskazuje se kao razočarenje zvaničnim političkim procesom koje se realizira, u pravilu, kroz *političku pasivizaciju*, podršku *antisistemskim partijama* te praktičnu primjenu *direktne akcije*. U demokratskim režimima vlasti problem izražene *političke apstinencije građana* ima ekspanzivan karakter, odnosno permanentno raste *populacija nezadovoljnih pojedinaca* koji su razočarani i ne žele participirati u konvencionalnom demokratskom procesu.³⁷ U ovakvim situacijama obično društveni pokreti i interesne grupe vješto koriste razočaranost građana u *partijsku* i *institucionalnu politiku*. Drugim riječima, oni se tada predstavljaju kao *akteri alternativne politike* koja će efikasnije reprezentirati i artikulirati interese pojedinaca. No, to je nerijetko, ustvari, samo povod za *mobilizaciju građana* – pojavljuje se u *različitim formama* kao što su demonstracije, parade, marševi ili, pak, mitinzi – kojom upravljaju različiti vaninstitucionalni subjekti politike kako bi realizirali svoje partikularne i profilerske ciljeve.

³⁶ U normativnom razumijevanju je, uzmimo, lobiranje suprotstavljeno izvornoj demokratskoj politici. No, Igor Vidačak, recimo, tvrdi da se lobiranje može razumjeti „kao legitimno demokratsko nastojanje pojedinaca, interesnih skupina ili vlada da individualno ili udruženi u koalicije utječu na oblikovanje ili provedbu određenih javnih politika u nacionalnim ili nadnacionalnim okvirima kako bi ostvarili željene ciljeve“ (Vidačak, 2007: 147). Navedeno poimanje lobiranja je, u osnovi, diskutabilno zato što se unutar ovog političkog diskursa *minimizira* značaj legitimnih i izabраниh političkih predstavnika naroda, dok, uzmimo, demokratski proces u potpunosti distancira od *politike egalitarizma*.

³⁷ Politički teoretičar Ralf Dahrendorf otvoreno kritizira pojavu *političke pasivizacije*, pri čemu priziva aktivitet *trezvenih građana* zato što demokratija bez „demokrata uništava samu sebe. Tražiti novo i pokušati otkriti i ukloniti krivo, to su obaveze građana koje mi zanemarujemo jedino pod cijenu slobode“ (Dahrendorf, 2005: 118–119).

Literatura

1. Canivez, P. (1999) *Odgojiti građanina?*, Durieux, Zagreb.
2. Dahrendorf, R. (2005) *U potrazi za novim poretkom: Predavanja o politici slobode u 21. stoljeću*, Deltakont, Zagreb.
3. Dal, R. (1999) *Demokratija i njeni kritičari*, CID, Podgorica.
4. Deren-Antoljak, Š. (1978) „Mjesto i uloga interesnih grupa u američkom političkom sistemu“, *Politička misao*, 15 (4), str. 668–682.
5. Fejzić, E. (2016) *Transformacija upravljanja državom: Korporacijski imperijalizam na djelu*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
6. Gidens, E. (2003) *Sociologija*, četvrto izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd.
7. Grubačić, A. (2003) *Globalizacija nepristajanja*, Svetovi, Novi Sad.
8. Hajneman, A. R. (2004) *Uvod u političke nauke*, CID, Podgorica.
9. Haralambos, M., M. Holbron (2002) *Sociologija: teme i perspektive*, Golden marketing, Zagreb.
10. Hejvud, E. (2004) *Politika*, Clio, Beograd.
11. Mataga, Z. (2006) *Pravo na slobodu udruživanja prema Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*, Centar za promociju civilnog društva, Lex International, Sarajevo, Banja Luka.
12. McBride, J., K. Kitching, A. Avetisyan, ur. (2007) *Sloboda okupljanja i udruživanja prema Europskoj konvenciji o ljudskim pravima (članak 11.): Priručnik za odvjetnike/ce*, Interights, London.
13. McLean, I. (1997) *Uvod u javni izbor*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
14. Meyer, T. (2003) *Transformacija političkoga*, Politička kultura, Zagreb.
15. Mršević, Z. (2007) *Ka demokratskom društvu – sloboda javnog okupljanja, pravo svih*, Institut društvenih nauka, Beograd.
16. Mršević, Z. (2009) „Sloboda javnog okupljanja između politike i međunarodnog prava“, *Strani pravni život*, 53 (2), str. 315–344.
17. Olson, M. (2009) *Logika kolektivnog djelovanja*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
18. Peters, B. G. (2007) *Institucionalna teorija u političkoj znanosti: Novi institucionalizam*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb.
19. Prelot, M. (2002) *Političke institucije*, Politička kultura, Zagreb.
20. Šiber, I. (1998) *Osnove političke psihologije*, Politička kultura, Zagreb.
21. Šolte, J. A. (2009) *Globalizacija: Kritički uvod*, CID, Podgorica.
22. Vidačak, I. (2007) *Lobiranje: Interesne skupine i kanali utjecaja u Europskoj uniji*, Planetopija, Zagreb.